

TALABALAR INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Norqulova Sevara

Qarshi davlat universiteti 3-kurs tabalasi

Annotatsiya: Talabalar hayotida intellektual rivojlanish eng muhim va kompleks jarayonlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon har qanday ijtimoiy muhitda, ayniqsa oliy ta'lim tizimida, murakkab va ko'p qirrali xususiyatlarga ega. Ilmiy-nazariy manbalar hamda zamon talablariga asoslangan pedagogik va psixologik tadqiqotlar natijalariga tayanilsa, intellektual rivojlanish konsepsiyasi zamonaviy shaklda shakllanib bormoqda. O'quvchi va talabalarni barcha rivojlangan jamiyatlarda barkamol shaxs, keng qarashli mutaxassis, tashabbuskor, mustaqil fikrlay oladigan inson qilib tarbiyalash zamonaviy ta'limning ustuvor vazifasi bo'lib qoldi. Intellektual rivojlanish jarayonini psixologik nuqtayi nazardan o'rganish talabaning shaxsiy va kasbiy shakllanishini to'liq va chuqur tahlil qilishga imkon yaratadi.

Kalit so'zlar: intellekt, intellektual rivojlanish, psixologik xususiyat, talabalar, tafakkur, analitik fikr, kreativlik, mustaqil o'rganish, zamonaviy texnologiyalar.

Fanlararo tadqiqotlar so'nggi yillarda ko'rsatadiki, intellektual rivojlanish, bir tomondan, inson ongining tabiiy salohiyati, boshqa tomondan esa, atrof-muhit, ta'lim va tarbiya sifati bilan chambarchas bog'liq. Talabalik davri — shaxsning dunyoqarashi, fikrlash qobiliyati, hayotni anglash va muammolarni tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadigan bosqichdir. Ushbu jarayon har tomonlama nozik va murakkab bo'lib, har bir shaxsning individual xususiyatlari kontekstida namoyon bo'ladi. Intellektual rivojlanish tushunchasi keng va ko'p qirrali bo'lib, unda aql-idrok, analitik tafakkur, yaratuvchanlik, bilim olish va uni qayta ishlash, obyektiv va mustaqil fikrlash, muammolarga

ijodiy yondashuv singari elementlar muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik jihatdan intellektual rivojlanish ongli faoliyat natijasida shakllanadi; bunda bilimlarni o'zlashtirish, axborotlarni tanlash hamda o'z shaxsiy tajribasini tahlil qilish asosiy o'rin egallaydi. Talaba yoshlarining tafakkur jarayonlari, murakkab axborot oqimidagi yo'nalishlari, muammoni to'g'ri tahlil qilish va samarali yechim topishga bo'lgan talablari kundan-kunga ortib bormoqda [1].

Bugungi globallashuv davrida intellektual rivojlanish, shubhasiz, zamonaviy jamiyat taraqqiyotining asosiy drayverlaridan biriga aylanib ulgurdi. Talaba shaxsining intellektual salohiyati o'sishida asosiy ko'rsatkich o'quv jarayonidagi faol ishtirok, mustaqil fikr yuritish, yangiliklarga intilish, o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmasidir. Intellektual faoliyat samaradorligi bevosita tanlagan ta'lim yo'nalishi, ichki motivatsiyasi, atrof-muhit ta'siri hamda ijtimoiy-psixologik muhit bilan bog'liq. Jamiyat hayotida tez-tez yuzaga keladigan turli ijtimoiy iqtisodiy muammolarni bartaraf etishda zamonaviy intellektual salohiyatli yoshlarning roli beqiyosdir. Intellektual rivojlanish jarayonida talabalarning shaxsiy intellektual resurslari, ya'ni aql-idrok, mantiqiy tafakkur, ijodiy va tahliliy fikrlash, informatsion madaniyat, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish qobiliyatlari yuzaga chiqadi va rivojlanadi. Bu psixologik xususiyatlar har bir talabaning o'ziga xos salohiyati, individual xarakteri hamda hayotiy tajribalari doirasida shakllanadi. Insonning tafakkur darajasi, axborotni idrok qilish, uzluksiz bilim olishga bo'lgan ehtiyoji, yangiliklarni qabul qilish va o'zlashtirish layoqati intellektual rivojlanish mezoni sifatida baholanadi. Oliygoch hayoti talabalardan bilimlarni chuqur o'zlashtirish, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash, zamon zamon axborotlarini filtrlash, natijalarga erishishda yuqori intellektual harakat talab qiladi. Bu esa o'z navbatida, talabaning jismoniy va ruhiy salomatligi, psixologik iqlimi, mustaqil hayotga tayyorlash kabi omillarni ham o'z ichiga oladi. Intellektual rivojlanish, avvalo, ta'lim muassasasining tashkil etilgan pedagogik muhitiga ham bog'liq. Talabaning o'z shaxsiyatini anglash,

avtonom fikrga ega bo'lish, kiritifikrlash asosida qaror qabul qilish kabi yo'nalishlari pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlashga muhtoj. Global jahonda bilimlar tez sur'atda yangilanmoqda. Bu jarayonda talabalarning intellektual tayyorgarligi, axborotlarni tez va aniq qabul qilish, zamonaviy fikrlash va kreativ yondashuv ko'nikmalari, hayotda o'z o'rnini topish layoqati ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan intellektual rivojlanish faqatgina bilim olish emas, balki uni ongli ravishda qayta ishlash, borliq haqidagi chuqur tasavvur va dunyoqarash, ilmiy asoslangan tahliliy fikrga ega bo'lish deganidir [2].

Talabalik davrida shaxsda analitik tafakkurning yuqori darajasi, mustaqil izlanish, kreativlik, aks ettirish va o'z-o'zini baholash ko'nikmalari keng rivojlana boshlaydi. Bu esa o'z navbatida, har bir talaba shaxsini o'zi anglash, dunyoviy hodisalarni chuqur tahlil qilish, doimiy yangilikka intilish, zamonaviy fan va texnologiyalarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga chiqaradi. Intellektual rivojlanish shaxsning kasbiy tanlanishi, ijtimoiy faolligi, hayotga moslashishi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishi uchun eng muhim ichki kuch manbai hisoblanadi. Ilmiy manbalarda intellektual rivojlanish talabani mustaqil ilmiy izlanish olib borishi, innovatsion yondashuvlarni qabul qilish va ularga o'zidan qo'shimcha hissalar qo'sha olishi bilan aloqador ekani ko'rsatiladi. Oliy ta'lim jarayonida kreativ va innovatsion intellektual faoliyatga, yangi bilimlarni olish va ulardan amaliyotda oqilona foydalanishga alohida e'tibor qaratiladi. Talabalarda kuchli intellektual salohiyat va kreativ tafakkur bo'lmaguncha, zamonaviy jamiyatda kuchli mutaxassis va yetakchi shaxs bo'lib yetishish mushkul hisoblanadi. Psixologik nuqtayi nazardan talaba yoshining intellektual rivojlanishida ko'plab individual va sotsial omillar muhim rol o'ynaydi. Ularga oiladagi muhit, do'stlar davrasi, o'quv dasturlarining qulayligi, psixologik iqlimi, ta'lim texnologiyalari hamda jamoatchilik faoliyati ta'sir qiladi. Aynan muhit, motivatsiya, shaxsiy qiziqish va ehtiyojlar talaba intellektining chuqur rivojlanishiga turtki beradi.

Intellektual salohiyat – bu sabr, baraka, qiziqish, doimiy izlanish va o‘z-o‘zini tarbiyalash oqibatida shakllanadigan kuchdir [3].

Tizimli va tahliliy fikrlash talabalikda, ayniqsa, ilmiy izlanishlar, mustaqil va guruhli loyihalar, zamonaviy pedagogik metodlarni o‘zlashtirish jarayonlarida yanada rivojlanadi. Murakkab vazifalarni tahlil qilish, yangi bilimlarni saralab olish, turli qarashlarni muvozanatli baholash va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari talabaning intellektual salohiyatidir. Bu salohiyat har bir kasbiy faoliyatning zamonaviy hayotda muvaffaqiyatli amalga oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quv jarayonida zamonaviy psixologik yondashuvlar intellektual rivojlanishning bosqichma-bosqich o‘shishiga xizmat qiladi. O‘qituvchilar ilg‘or metodlar yordamida talabalarda mustaqil izlanish, tahlil, mantiqiy va kreativ fikrlash, axborotni qayta ishlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish, muammolarga yangicha yondashish, shuningdek, liderlik fazilatlari, kommunikativ malakalarning shakllanishiga imkon beradi. Darslarda o‘zgaruvchan pedagogik yondashuvlar, ilg‘or texnologiyalar, izlanishlarga asoslangan faoliyat, ilgari surilgan nazariyalar va zamonaviy fan yutuqlari asosida talabalarning tafakkur doirasi va intellektual salohiyati kengayib boradi. Axborotning ortiqcha bo‘lishi, ijtimoiy tarmoqlarning kuchli rivojlanishi ham talabalardan axborotlarni tahlil qilish va saralash, tanlash va foydaliligi yoki zararini ajratib olish, mustaqil fikr yuritish ko‘nikmasini talab qiladi [4].

O‘zini anglash, mustaqil fikrlash, kreativlik va ijodiy tafakkur har bir insonda tug‘ma xususiyat bo‘lsa-da, talabalar hayotida bu fazilatlarni rivojlantirishga zarur pedagogik va psixologik sharoit yaratib borilishi lozim. Intellektual rivojlanish uchun ilg‘or usullar, interfaol metodlar, amaliy vazifalarni mustahkamlashga qaratilgan loyiha ishlari, tadqiqotlardagi faol ishtirok, zamonaviy usullar orqali mustaqil o‘rganishga imkon beruvchi imkoniyatlar katta rol o‘ynaydi. Yoshlarning bag‘rikenglik, tolerantlik, ochiq fikrlash, faol hayotiy pozitsiyani egallash kabi fazilatlari ham bevosita

intellektual rivojlanish bilan bog'liq. Psixologlar nuqtayi nazaridan hozirgi yoshlarning asosiy kuchi – mustaqil qaror qabul qilish, bilimni doimiy yangilash, intellektual madaniyatini shakllantirish va o'z hayotining to'laqonli egasi bo'lish uchun harakat qilishda namoyon bo'ladi. Shaxsda axborotni chuqur idrok va tahlil qilish qobiliyati, yangi g'oya va konsepsiyalarni yaratishga intilish, zamonaviy ehtiyoj va maqsadlarni anglash, yaratuvchanlik, doimiy izlanishda bo'lish moslanuvchanlik, ko'nikmalar va shaxsiy qadriyatlar intellektual rivojlanishning tarkibiy qismlarini tashkil qiladi. Intellektual salohiyatli yoshlar jamiyat taraqqiyotida davomiylik, barqarorlik va innovatsiyaga asos bo'lib xizmat qiladi. Talabalarni intellektual rivojlanish bosqichlariga jalb etishda ta'lim dasturlari, ilg'or psixologik metodikalar, treninglar, tanlov va ilmiy konferensiyalarda faol ishtirok, o'zini namoyon qilishga rag'batlantirish keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Har bir oliy ta'lim muassasasi zamonaviy psixologik va pedagogik vositalardan samarali foydalangan holda, talabaning shaxsiy intellektual potensialini ochib, yuksak natijalarga erishishga yordam beradi. Shu ma'noda, intellektual rivojlanish psixologiyasi zamonaviy pedagogikaning ajralmas bo'lagiga aylangan [5].

Psixologik yondashuvlarda talabalar intellektual rivojlanishida dastlabki bosqichda eng muhim bo'lib, individual xususiyatlarni hisobga olish, qobiliyatlarni aniqlash, ularni rivojlantirishga qaratilgan tafakkur va didaktik mashg'ulotlarni tashkil qilish dolzarb vazifalardandir. Motivatsiya, o'z-o'zini baholash va rivojlantirish, intilish, ichki rag'bat, kelajakni ongli ravishda qurish jarayoni talabaning intellektual salohiyati uchun psixologik asos bo'lib xizmat qiladi. Umumiy qilib olib qaralganda, intellektual rivojlanish yo'li – bu talabaning o'ziga xos kompetensiyasi va madaniyati, ilmiy dunyoqarashi, analitik tafakkuri, zamonaviy bilimlarga ega bo'lishi orqali jamiyatda faol ishtirok etish, yangi texnologiyalarni egallash va yuqori natijalarga erishish yo'lidir.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy taraqqiyot va zamonaviy jamiyat ehtiyojlari nuqtayi nazaridan olganda, talabalar intellektual rivojlanishining psixologik xususiyatlari chuqur va ilmiy asoslangan o'rganilishi, shaxs taraqqiyotining barcha bosqichlarida ijobiy natijalar beradi. Zamonaviy psixologik texnologiyalar, ilg'or pedagogik metodlar, motivatsion tizimlar asosida olib boriladigan maqsadli ishlar natijasida talabalarning mustaqil, yetakchi, fikrlash doirasi keng, zamonaviy va ijodiy natijalarga erishuvchi shaxs sifatida shakllanishiga erishiladi. Shu bois, intellektual rivojlanishga kompleks tarzda yondashish talaba yoshlarini barkamol inson va kuchli, yetakchi kadrlar qilib tayyorlashda asosiy omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova V.A., «Psixologiya asoslari», Toshkent, 2021.
2. G'ulomov S., «Universitet psixologiyasi», Toshkent, 2022.
3. Hasanboyev J., «XXI asr psixologiyasi», Toshkent, 2019.
4. Zokirova M., «Yoshlar psixologiyasi», Toshkent, 2017.
5. Raximova G. va boshqalar, «Pedagogik va yoshlar psixologiyasi», Toshkent, 2020.
6. Mamatqulov A.R., “Zamonaviy pedagogika asoslari”, Toshkent, 2021.
7. Internet manbalari: www.ziyonet.uz, www.edu.uz.

